

11. Марчук В. Українська Греко-Католицька Церква: історичний нарис. – Івано-Франківськ: Плай, 2001. – 164 с.
12. Перевезій В.О. Просвітницька діяльність Української греко-католицької церкви в 20–30-х роках XX століття: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. – К., 1998. – 18 с.

The work is dedicated to the environmental activity of Ukrainian greek-catholic church in Halychyna during the 30-s of XX century. Special attention is paid to the one aspect of church activity in Perehinsko estate: tourism combined with preservation of the environment. It was proved, that Ukrainian greek-catholic church closely combined tourism and environmental activity. Such combination of two aspects favourably influenced formation of ecological and spiritual culture of the nation.

Key words: *environmental activity, tourism, UGCC, estate, ecological and spiritual culture, nation.*

УДК 322

ББК 66.032

В.В. Марчук

ЕТНОКОНФЕСІЙНІ ВІДНОСИНИ В УМОВАХ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті на широкому фактологічному матеріалі здійснюється аналіз етноконфесійних відносин в умовах українського суспільства. Розглядається можливість запобігання конфліктним ситуаціям та формування в громадян незалежної держави почуття національної єдності, що вкрай важливо на сучасному етапі державотворення в Україні.

Ключові слова: *етноконфесійні відносини, політологічний аспект, державно-церковні відносини, конфесійні утворення.*

Держава й церква, будучи відносно автономними інститутами, перебувають у стані постійної взаємодії і взаємовпливу. Їх історична взаємодія призвела до утворення різноманітних моделей державно-церковних відносин. Аналіз сучасного стану й основних тенденцій розвитку державно-церковних і міжцерковних відносин засвідчує, що в Україні завдяки процесам демократизації суспільства відбувається поступальний розвиток релігійно-церковного життя.

Вплив церкви на політичне життя в Україні був би значнішим і більш конструктивним, якщо б, як це не парадоксально звучить, сама вона була менш політизована. На жаль, конфесійні утворення в Україні дотримуються різних поглядів на найважливіші політичні проблеми української держави і досить часто суперечка між ними має не релігійний, а суто політичний характер. Грунтуючись на наукових засадах політики у сфері державно-церковних відносин, постає нагальна необхідність запобігати конфліктним ситуаціям і формувати в громадян незалежної держави

почуття національної єдності, що вкрай важливо в період розвитку демократичного суспільства.

Загальновідомо, і це, на жаль, підтверджується вітчизняною практикою, що релігійні конфлікти є одними з найгостріших і за формою, і за часом протікання. На жаль, українська міжцерковна реальність є такою, де відносини між провідними гілками православ'я відзначаються напруженою, тому закономірно виникає необхідність об'єктивного аналізу як міжцерковної ситуації, що склалася, так і ретельного дослідження державно-церковних відносин, оскільки цій проблематиці з боку науковців ще не приділяється належної уваги.

Проблематика державно-церковних відносин в історії вітчизняної суспільно-політичної та громадської думки завжди була предметом уваги. Особливо великий інтерес до вивчення різноманітних аспектів державно-церковних взаємин проявився в роки державної незалежності. Необхідно наголосити, що в цей період на концептуальному рівні формується парадигма державно-церковних відносин, яка за основу бере модель демократичних країн. На особливу увагу тут заслуговують праці В.Бондаренка, А.Колодного, В.Рєбкала, М.Рибачука, О.Рублюк, Д.Степовика, М.Филипович [1] та ін.

Можна сказати, що спеціальних концептуальних робіт із проблем залучення церкви в політичний процес немає, хоча у вітчизняній і зарубіжній політології існує ряд досліджень із різних аспектів цієї проблеми. Найбільш повним із наявних досліджень є недавно опублікована спільна робота І.Кураса, М.Рибачука, М.Кирюшка, Л.Фещенко [2]. У ній автори спостерігають політичний процес у сучасній Україні, і на його тлі проводять дослідження явищ політичного життя, пов'язаних із релігією.

Історичний досвід свідчить, що державно-церковні відносини в Україні зазнали значної еволюції. Ці відносини відбувалися в кілька етапів, які пов'язані з етапами становлення української державності. На кожному з них відносини держави й церкви мали свої особливості.

Оскільки церква й держава в Україні на всіх етапах державотворення теж були тісно пов'язані між собою, у сучасних умовах важливого значення набуває використання вітчизняного досвіду й уроків минулого в становленні й розвитку відносин між ними. Цей досвід переконливо свідчить, що найбільш дієвим на українському ґрунті є симбіоз держави й церкви. Церква в Україні завжди мала значний державотворчий потенціал, виступала вагомим чинником національного й політичного розвитку. Порушення рівноваги у відносинах церкви й держави не раз ставало однією з причин, що призводили до негативних політичних наслідків.

Як відомо, дослідження проблематики державно-церковних відносин здійснюється в різних галузях суспільних наук, проте, на наш погляд, ще бракує суто політологічного її аналізу.

Якою ж повинна бути роль релігії й церкви в сучасному політичному житті України, можемо зрозуміти з того досвіду, який подала нам історія впродовж тривалого періоду формування української нації та утвердження її державності. Насамперед тут діяла стійка закономірність взаємозв'язку держави й церкви, яка полягає в тому, що з послабленням контролю й впливу на церкву з боку держави вагомість церковного впливу зростає, а з посиленням політичного втручання в релігійне життя та політизації релігійної сфери її вплив і моральний авторитет слабшає. Тому конфесіям не варто шукати якогось особливого статусу державної церкви чи особливої опіки та привілеїв від боку держави.

Для врегулювання відносин органів державної влади з релігійними організаціями 23 квітня 1991 р. було прийнято Закон України “Про свободу совісті та релігійні організації”, в якому визначено базові принципи державно-церковних відносин, що в цілому відповідали основним засадам функціонування релігії та церкви в розвинутих державах [3, с.283], у якому було законодавчо закріплено відокремленість церкви від держави й школи від церкви, проголошення рівності релігій перед законом і рівності громадян, незалежно від їхнього ставлення до релігії, невтручання держави в діяльність релігійних організацій. Тобто було закладено законодавчо нову модель державно-церковних відносин.

Якраз із здобуттям Україною незалежності постала нагальна потреба втілювати цю модель у життя. Проведення ефективної політики щодо релігії, церкви й віруючих потребувало врахування особливостей конфесійної ситуації: значним урізноманітненням конфесійної карти України, конфліктністю та протистоянням у релігійно-церковному середовищі, політизацією церковного життя. Владні структури продовжували втручатися у внутрішні справи церкви.

Як відомо, у незалежній українській державі на початку 90-х років найбільший вплив у суспільстві мали такі церкви, як Українська православна церква, що була в юрисдикції Московського патріархату, Українська автокефальна православна церква та Українська греко-католицька церква. Зважаючи на те, що вплив цих церков поширювався лише в окремих регіонах, жодна з них не могла взяти на себе роль виразника загальнонаціональних інтересів. У результаті невмілого втручання в церковне життя тодішньої влади було покладено початок конфлікту між українською владою й Московським патріархатом. У цей час відбувся в Києві за активної участі влади й політиків національної орієнтації так званий “об’єднавчий собор”, на якому прийнято рішення про створення Української православної церкви Київського патріархату. Патріархом цієї церкви обрано Мстислава (Скрипника), а його заступником – митрополита Філарета. Проте патріарх Мстислав, без участі й благословіння якого відбувся цей собор, не визнав його рішень. Виникла парадоксальна

ситуація, коли, як пише О.Шуба, “внаслідок об’єднання Української православної і Української автокефальної православної церков в одну до двох наявних паралельних церковних структур додалася третя – Українська православна церква – Київський патріархат” [4, с.213].

Таким чином, у перші роки незалежності України державна влада на чолі з Президентом України Л.Кравчуком діяла всупереч одному з головних принципів чинного законодавства про релігію й церкву, згідно з яким усі релігії, віросповідання та релігійні організації є рівними перед законом. Розв’язання низки проблем, що накопичилися в релігійно-церковному житті в перші роки незалежності України, було можливим лише на основі неухильного дотримання положень і норм чинного Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”, який розцінений міжнародними експертами як досить демократичний.

Щодо досягнення справжньої незалежності церкви значно ефективнішим було б ужиття заходів щодо попереднього здійснення внутрішньої українізації церкви, підвищення національної свідомості й самосвідомості ієрархії, духовенства й мирян. Лише після копіткої роботи саме в цьому напрямі можна було ставити проблему автокефалії і сподіватися на її успішне розв’язання. Спроби прискороного отримання автокефалії церкви лише загнали цю проблему в глухий кут і відтягли її розв’язання на невизначений термін.

З приходом у 1994 р. до влади Президента України Л.Кучми державні структури почали докладати зусиль до подолання кризи в релігійно-церковному житті. Були значно скориговані основні напрями державної релігійної політики. Передусім зроблено спробу повернути релігійно-церковне життя в рамки чинного Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”, вжито заходів до сприяння розвитку поліконфесійності, мінімізації міжцерковного конфлікту тощо.

Ситуація в стосунках між державою та церквою значно загострилася під час масового побиття представниками правоохоронних органів учасників похоронної процесії патріарха Володимира (Романюка) на Софійському майдані в Києві 18 липня 1995 р. Ця подія значно посилила напруженість у суспільстві, підірвала міжнародний авторитет України, підтвердила небезпеку політизації церковного середовища, засвідчила нерозвиненість української демократії [5]. У цій ситуації Українська православна церква Київського патріархату звинуватила владу в порушенні прав людини, невиправданому застосуванні сили, а влада – церкву та воєнно-політичну організацію УНА-УНСО в невиконанні її розпоряджень.

Події на Софіївському майдані засвідчили, що конфлікт сам собою не згасне й що в основі його лежать соціально-політичні проблеми українського суспільства. Саме ці події змусили державу до уточнення й перегляду деяких принципів свого ставлення до релігії й церкви.

У подальшому основні засади державно-церковних відносин були закріплені в Конституції України. Відповідно до ст. 35 Основного Закону України “кожен має право на свободу світогляду та віросповідання. Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров’я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей. Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов’язкова” [6].

Основні питання, що стосуються відносин влади й церкви, були законодавчо врегульовані. Однак базовий Закон України “Про свободу совісті та релігійні організації” нині потребує значного оновлення, зокрема приведення його в повну відповідність до міжнародних нормативно-правових документів, ратифікованих Україною, Конституції України та реалій сучасного релігійно-церковного життя.

Великі надії на нормалізацію відносин церкви й держави, послаблення конфліктності та протистояння в релігійному середовищі, покращення міжконфесійних відносин, особливо між християнськими церквами, покладалися на святкування 2000-ліття Різдва Христового, яке відзначалося як на церковному, так і на державному рівні.

Свідченням дотримання владою принципу однакового ставлення влади до всіх конфесій було й те, що осторонь її уваги не залишилися й Українська греко-католицька та римо-католицька церкви. Зокрема, українська влада почала вести більш активну політику щодо Ватикану (зустрічі Президента України Л.Кучми з папським нунцієм Антоніо Франко, Папою Римським Іваном-Павлом II у м.Гнезно (Польща), зустріч міністра закордонних справ України Г.Удовенка з Папою Римським, візит в Україну державного секретаря Ватикану А.Содано та освячення Апостольської нунціатури, обмін делегаціями між Києвом і Римом, вручення папі офіційного запрошення відвідати Україну, вирішення питання щодо відкриття посольства України у Ватикані, відкриття кафедрального собору УГКЦ в Києві).

Особливе значення в розвитку й зміцненні стосунків між Україною та Ватиканом має пастирський візит до України Папи Римського Івана-Павла II (21–27 червня 2001 р.). Незважаючи на суперечливе ставлення до нього представників інших релігій, передусім Української православної церкви, візит відбувся успішно й сприяв не тільки нормалізації відносин між Україною й Ватиканом, а й сприяв зміцненню міжнародного іміджу України у світі.

У своїй співпраці з різними релігійними організаціями держава завжди повинна зважати на орієнтацію релігійних конфесій і надавати перевагу тим церквам, спрямованість діяльності яких узгоджується з інтересами держави. Найбільш важливими в цьому плані виступають

українські традиційні церкви. Аргументи на користь такого пріоритету ґрунтуються на наявності в них консервативних тенденцій, що містять у собі великий потенціал національних і культурних сил і можуть багато в чому прислужитися у вихованні патріотизму громадян. Водночас не можна випускати з уваги проблему залежності деяких традиційних церков від іноземних релігійних центрів, яка в аспекті національних інтересів України набуває надзвичайної актуальності. Під цим кутом зору діяльність підпорядкованого Московському патріархату УПЦ завжди буде містити в собі елемент небезпеки проникнення в Україну російських політичних впливів, що за умови тісної співпраці РПЦ із Російською державою є досить імовірним. Саме ця загроза часто є причиною багатьох міжконфесійних конфліктів у православ'ї та підставою для втручання політиків у релігійну сферу. З метою попередження цих негативних моментів українській державі слід розробити певні механізми, які б не допускали можливостей проведення політичної діяльності під виглядом релігійної та проникнення в релігійну місію церкви політичних мотивів.

Нині українська держава намагається всіляко сприяти релігійним організаціям у подоланні залишків міжцерковного протистояння, єдності церкви й набуттю нею автокефального статусу.

Таким чином, з часу проголошення незалежності української держави владними структурами постійно здійснювався активний пошук прийнятної і дієвої моделі державно-церковних відносин, основних засад державної політики щодо релігії й церкви. Особливістю цього пошуку було те, що він відбувався в контексті тогочасного суспільно-політичного розвитку України, який характеризувався гострим політичним протиборством і міжцерковним протистоянням. В одні періоди цей пошук давав відповідні результати, в інші – відбувався менш успішно.

Слід також зазначити, що дії влади щодо використання релігійного чинника в державному будівництві не завжди були адекватними політичній і релігійно-церковній ситуації в Україні.

І все ж таки, незважаючи на труднощі й упущення, порівняно з радянським періодом відносини церкви й держави в незалежній Україні змінилися докорінно. Держава намагалася будувати свою політику з урахуванням конфесійної ситуації, перебігу подій у релігійно-церковній сфері.

Слід зазначити, що сучасна українська держава, дотримуючись вимог чинного законодавства, намагається однаково ставитися до релігійних організацій різних конфесійних напрямів. Щодо релігійних організацій, то вони, як і раніше, мають певні відмінності у своєму ставленні до української держави: одні з них активно підтримують державотворчі процеси, інші виявляють байдуже ставлення до них, а деякі вдаються до їх гальмування.

Зрозуміло, що неможливо досягти релігійної єдності політичними заходами, так само як не можна досягти незалежності держави шляхом здобуття церковної автокефалії, ані мобілізувати суспільство для її розбудови на основі ідеї релігійної єдності. Щоб збудувати міцну й розвинену державу, треба прагнути не до поєднання різнорідних організмів під однією вивіскою “Українська національна церква”, а домагатися внутрішньої переміни кожної з українських церков у своїй самобутності й своєрідності, щоб кожна з них набула національних рис і служила для скріплення патріотизму. Справу ж еkleзіального поєднання слід віддати самим церквам. Натомість у визначенні ролі релігії в політичному житті сучасної України політикам варто віддати належне впливу церкви у сфері морального виховання суспільства й не тільки сприяти їй у цьому, але також і самим прислухатися до голосу її критики й моральних оцінок.

Відновивши за державного сприяння релігійно-інституційну мережу, зруйновану в радянський період, церкви й релігійні організації, особливо традиційні, набули стабільного розвитку. Проте динаміка відродження й розвитку різних конфесій є неоднаковою, що пояснюється їх історичними традиціями, ставленням населення до них, фінансовими й іншими можливостями.

Разом із тим, у державно-церковних і міжцерковних відносинах продовжують мати місце суперечливі тенденції, які можуть мати негативні наслідки не тільки для подальшого розвитку міжконфесійних відносин, а й для стабільності суспільства й безпеки держави.

У державно-церковних і міжцерковних відносинах існують проблеми, які потенційно зберігають конфліктогенність. Причинами є: відсутність визначених Верховною Радою України засад державної політики щодо релігії й церкви, недостатня толерантність у ставленні віруючих одних конфесій до інших, надмірна заполітизованість міжконфесійних відносин, неповна відповідність чинного законодавства сучасним реаліям релігійно-церковного життя.

Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що перший період становлення державно-церковних відносин в Україні завершено. Упродовж цього періоду створено законодавчу базу, яка регулює ці відносини, значною мірою подолано радянську спадщину в релігійно-церковній сфері. Для координації подальшого розвитку відносин держави й церкви створено відповідні інституції: з боку держави Державний комітет у справах релігій, з боку церкви – Всеукраїнську раду церков і релігійних організацій.

Незважаючи на закріплену в Конституції України відокремленість церкви від держави, нині вони потребують взаємної підтримки. Адже в умовах становлення й розвитку української державності церква може виступати дієвим чинником її зміцнення й духовно-морального оздоров-

лення суспільства. Держава, у свою чергу, може значно сприяти церкві, релігійним організаціям у їхньому відродженні, будівництві нових храмів, благодійній діяльності, розширенні й зміцненні міжнародних зв'язків тощо.

З огляду на вищесказане, проблема державно-церковних відносин набуває як науково-теоретичної, так і суспільно-практичної ваги. Грунтуючись на наукових засадах політики у сфері державно-церковних відносин є можливість запобігати конфліктним ситуаціям на цьому ґрунті та формувати у громадян незалежної держави почуття національної єдності, що вкрай важливо на сучасному етапі державотворення в Україні.

1. Бондаренко В. Актуальні проблеми законодавчого забезпечення свободи совісті // Релігійна свобода: свобода релігії і національна ідентичність – світовий досвід та українські проблеми. Науковий щорічник. – К., 2002; Колодний А. Плуралізм релігійної життя в Україні: опыт и проблемы // Релігійна свобода: природа, правові державні гарантії. Науковий щорічник. – К., 1999; Колодний А., Здіорук С. Становлення національних церков як складової національного відродження // Релігійна свобода: історичне підґрунтя, правові основи і реалії сьогодення. Науковий збірник. – К., 1998; Рибачук М.Ф. Сучасні православні концепції української державності // Церква і національне відродження. – К., 1993; Рибачук М. Моделі державно-церковних відносин // Наукові записки Ун-ту “Острозька академія”. – 2000. – Т.ІІІ; Филипович Л. Правові проблеми буття релігійних меншин в Україні // Релігійна свобода: гуманізм і демократизм законодавчих ініціатив в сфері свободи совісті (міжнародний і український контекст).
2. Курас І.Ф., Рибачук М.Ф., Кирюшко М.І., Фещенко П.І. Релігія і політика в сучасній Україні. – К., 2000.
3. Закон України “Про свободу совісті та релігійні організації” // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – №25.
4. Шуба О. Релігія в етнонаціональному розвитку України (політологічний аналіз).
5. Шуба О. Смерть патріарха // Демократична Україна. – 1995. – 21 серпня.
6. Конституція України. – К., 1997.

Ethnoconfessional relations in modern Ukraine, based on real events, are characterized in the article. The author proposes the best ways to solve the crisis in ethnoconfessional relations in Ukrainian society.

Key words: *ethnoconfessional relations, political aspect, state-church relations, confessional forms.*